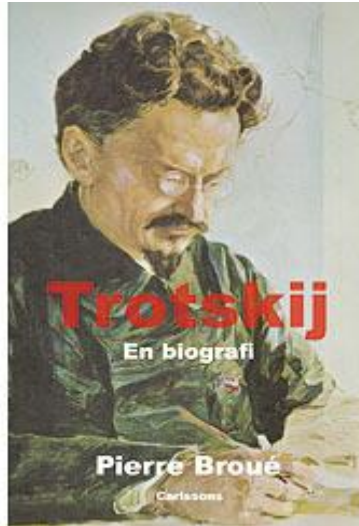

Pierre Broué

Den bolsjevik-leninistiska fraktionen

Detta är kapitel 35 från Broués *Trotskij*-biografi¹, med notapparaten reviderad och utvidgad i enlighet med artikelversionen i den brittiska tidskriften *Revolutionary History*, vol 9, no. 4 (2007). Dessa noter utgörs främst av korta personbeskrivningar som markeras [RH].

OBS hela boken finns på svenska: *Trotskij – En biografi* (Carlssons 2011). Se [Trotskij – En biografi. Recensioner, debatt, kompletterande material](#), som är en sammanställning av recensioner, rättelser, kommentarer m m som rör Broués Trotskijbiografi.

Broué har även i andra texter behandlat olika aspekter av oppositionen i Sovjet:

[Trotskisterna i Sovjetunionen \(1929-38\)](#)

[Trotskij och blocket mot Stalin 1932](#)

[Oppositionen i partiet mot Stalin \(1930-32\) och den första Moskvarättegången](#)

Efter att ha utslutits ur partiet dolde inte Trotskijs anhängare inom den förenade oppositionen, som just splittrats, att de vad som än hände såg sig som partimedlemmar och att de av omständigheterna var tvingade att organisera sig underjordiskt som bolsjevik-leninisternas fraktion.

I deras led går det att urskilja tre grupperingar, som givetvis stod i förbindelse med varandra och hade en gemensam inriktning. Först de som L S Sosnovskij² döpte till ”tredje generationens nya koloniserare”, dvs. de förvisade eller deporterade som befann sig i ett hundratal ”kolonier”, i städer och byar utspridda över Sibirien och Centralasien. Sedan fanns det ”de på andra sidan”, eller de ”utanför” som de deporterade sade, dvs. män och kvinnor som ännu inte arresterats, ”fria” och verksamma underjordiskt. Till sist var det de bolsjevik-leninister som

¹ Franska utgåvan av Trotskij-biografien utkom 1988.

Den första systematiska genomgången av korrespondensen mellan Trotskij och Sedov i Alma-Ata utfördes av Isabelle Longuet i avhandlingen *La Crise de l'Opposition de gauche en 1928-1929*, Paris VIII, avdelningen för slaviska studier. Vad beträffar relationerna mellan parti och regering är Michal Reiman, *Die Geburt des Stalinismus* [Stalinismens födelse], Frankfurt/M, 1979, av intresse.

² [RH] L S Sosnovskij (1886-1937). Bolsjevik sedan 1904, journalist på *Pravda* och *Bednota*; utsluten 1927, kapitulerade 1934, arresterad 1936

satt i de fängelser som kallades ”isolatorer”, antingen efter att ha blivit dömda eller i väntan på rättegång och som hela tiden fick nyrekryteringar ur de båda första grupperna.

Vi vet mycket lite om fängelserna 1928 och vad som där väntade de gripna oppositionella. En hel grupp av aktivister, som S V Mratjkovskij³ och I A Kjevlenko⁴ och andra, hade anklagats för ”militär sammansvärjning” och suttit fängslade i nära två månader. De klagade framför allt på att cellerna var överfyllda. De hade släppts eftersom man inte kunnat få dem att bekänna och vittnen och bevis saknades. Därefter blev de omedelbart deporterade. Flera militärer hade också arresterats och anklagats för att ha planerat ett attentat mot den officielle poeten Demjan Bednyj⁵. Det gällde Arkadij Heller⁶, Bulatov⁷ och Lado Jenukidze⁸ – brorson till Abel⁹, sekreterare i sovjeternas verkställande utskott (exekutivkommitté).¹⁰ De släpptes till sist och deporterades som de andra. De som satt i fängelse hölls i ”isolatorer”.¹¹ I Verchneursk, Tjeljabinsk och Tobolsk blandades de med vanliga kriminella under svåra umbäranden.

Vi känner bättre till den underjordiska organisationen, de ”utanför” som de deporterade sade. De rapporter Trotskij fick, de hemliga bulletiner som bevarats i arkiven och information som myndigheterna tillskansat sig efter vissa tillslag¹², gör det möjligt att rekonstruera den i grova drag.

Först och främst handlade det om Moskva, där ”centret” låg. Det var uppenbarligen mycket aktivt och publicerade flera nummer av en innehållsrik bulletin, flygblad, deklamationer och uttalanden. Under större delen av 1928 lyckades den hålla kontakt med Trotskij och Alma-Ata. Den ansvarige undertecknade sina rapporter med ”Otets” (Pappan) eller ”Staritsjok” (Den lille gamlingen). Det rörde sig om gammelbolsjeviken Boris Michailovitj Jeltsin¹³, far till Viktor Borisovitj¹⁴, en man som livet farit fram hårt med och nu troligen led av skelettuberkulos, vilket inledningsvis gjort att han sluppit arrestering.

Bland hans medarbetare märks några namn, ibland bara siluetten av föga kända eller okända personer: M S Blumenfeld¹⁵, tidigare medlem av ungkommunisternas ledning, och Sokrat

³ Mratjkovskij till Trotskij, 14 april 1928, *Trotskijarkiven* vid Harvard [hädanefter AH], T 1310.

[RH] Mratjkovskij, Sergej V. (1888-1936), född i fängelse, partimedlem från 1905, medlem av vänsteroppositionen, sedan Smirnovs grupp 1932. I Moskvaprocessen i augusti 1936 dömd till döden och avrättad

⁴ Kjevlenko till Sedov, 14 mars 1928, *Trotskijarkiven*, T 1211.

[RH] J A Kjevlenko, oppositionell, anklagad för konspiration, därefter deporterad

⁵ [RH] J A Pridvorov, känd under pseudonymen Demjan Bednyj (1882-1945): rysk diktare, partimedlem sedan 1912, efter 1925 en sorts officiell diktare.

⁶ [RH] Heller, Arkadij, elev vid militärakademin, 1927 utesluten och deporterad.

⁷ [RH] Bulatov, soldat, medlem av vänsteroppositionen.

⁸ [RH] Lado Jenukidze (död 1938), nära släkting till Abel S. Jenukidze, medlem av vänsteroppositionen och elev vid militärakademin, från vilken han uteslöts omedelbart före sin deportation. Sköts i Vorkuta.

⁹ [RH] Abel S Jenukidze (1877-1937), järnvägsarbetare, partimedlem från 1899, organiserade underjordiskt tryckeri under tsartiden. Sekreterare i sovjeternas exekutivkommitté 1918-1935. Utesluten 1935, dömd till döden 1937.

¹⁰ Trotskister i Moskva till Trotskij, AH, T 1175.

¹¹ En ”isolator” var ett fängelse som bestod av isolerade celler där fången i teorin skulle hållas helt isolerad. Men det stora antalet fångar gjorde isoleringen omöjlig och det fanns flera fångar i de överfyllda cellerna, varför dessa fängelser var ”isolatorer” enbart till namnet.

¹² Hooverarkiven, *Nicolaevsky-samlingarna*.

¹³ [RH] Jeltsin, B. M. (1879-1937), partimedlem från 1899. Från 1923 medlem av oppositionens kärna, i fängelse i Susdal och deporterad till Orenburg

¹⁴ [RH] V B Jeltsin, (1899-1937), partimedlem från 1917, avdelningskommissarie i Röda armén, därefter student vid de röda professorernas institut och sekreterare till Trotskij. Deporterad 1928, inga spår av vad som hände honom efter 1936.

¹⁵ [RH] M S Blumenfeld, ledare för kommunistiska ungdomen, 1928 medlem i oppositionens Moskva-centrum, 1928 gripen och arresterad; kapitulerade 1929, kort därefter gripen och i samband med Blumkin-affären dömd till tio års fängelse.

Gevorkian¹⁶, en ung man som undervisade i nationalekonomi vid Moskvas universitet och tillhörde 1917 års generation. Bland de något äldre märks Chanaan Markovitj Pevzner¹⁷, en f d tjekest som var svårt handikappad efter inbördeskriget och som ansvarade för publikationerna, samt Grigorij Jakovlevitj Jakovin¹⁸, som var specialist på Tysklands historia och aktiv i Leningrad. Den sistnämnde är känd genom vittnesmål av Victor Serge¹⁹ och Rosa Léviné-Meyer²⁰. Andra är bara namn som återfinns i handlingarna i arkiven, ofta partimedlemmar som spelade betydande roll, som V Janutjevskij²¹ eller B Volotnikov²², men som inget mer är känt om.

Det fanns andra ”centra”, i andra städer, vilket framgår av de arresteringar som tillkännagavs eller den information som cirkulerade. Detta var fallet i Moskva, Leningrad, Kiev och Charkov, Baku och Tbilisi, Odessa, Dnjepropetrovsk, Nikolajev, Saratov, Ivanovo-Voznesensk, Krasnojarsk, Jekaterinoslav, Krementjug, Rostov, Tula, Kostroma, Briansk, Nizjnij-Novgorod, Tver, Zaporozje, osv.

Det finns således tämligen rikligt med upplysningar om vänsteroppositionens verksamhet. Dess medlemmar ledde aktioner och skildrade dem. Spåren har bevarats i arkiven vid Harvard och Hoover.

I juni 1928 förekom arbetarprotester i t ex Krementjug mot ett nytt lönesystem vid de verkstäder där man tillverkade järnvägsvagnar. De arbetare som reparerade spårvägarna i Dnjepropetrovsk hotade med att gå i strejk sedan de förlorat rätten till gratis transporter, som de haft ... sedan 1905.

Många av dessa aktioner handlade om protester mot partiledningens sätt att ingripa i arbetarnas organisationer. På Vekfabriken i Charkov, Spartak i Kazan och en fabrik i Kiev²³ betecknade arbetarna på stormöten besluten vid centralkommitténs juliplenium som ”opportunistiska”. Åtskilliga debatter gällde kampanjen om ”självkritik”, där man pekade på att sådana som framfört kritik ibland blivit deporterade och att man av det kunde förutse vad som skulle kunna hända nya kritiker.²⁴ Under ett stormöte med textilarbetare i Ivanovo-Voznesensk tog en kvinnlig arbetare sin egen dotter som exempel; hon hade blivit avskedad efter att ha kommit med kritik. I början av september gick 5 000 i strejk först på Kolomenskijfabriken och sedan på Chalturinskajafabriken.²⁵ På båda ställen krävde man demokratiska val och löneförhöjningar.

Från juli 1928 började oppositionen uttrycka sig öppet vid stormöten. De krävde slut på repressionen och fick ibland ett betydande antal röster. Vid Iljitjfabriken i stadsdelen Zamoskroretjij i Moskva röstade i slutet av juli 19 för och 270 mot att de som uteslutits skulle återinväljas i partiet.²⁶ På fabriken Krasnaja Oborona fick oppositionsanhängaren Nefel²⁷ 72

¹⁶ [RH] Sokrat Gevorkian (1903-1938), bolsjevik sedan 1917, verksam som föreläsare i ekonomisk teori, sedan 1923 medlem av oppositionen. Medlem i Vorkutas strejkkommitté och avrättad 1938.

¹⁷ [RH] Ch M Pevzner, officer i Röda armén, krigsskadad; partimedlem 1920, utesluten 1927, deporterad till Saratov och försvunnen.

¹⁸ [RH] Grigori J. Jakovin (1896-1938), bolsjevik, deltog i inbördeskriget, studerade i historia vid de röda professorernas institut, oppositionsledare i Leningrad, därefter i Moskva. 1938 medlem av strejkkommittén i Vorkuta och en av de första att bli skjuten.

¹⁹ Victor Serge, *En revolutionärs minnen*, s. 227. [[En revolutionärs minnen](#)]

²⁰ Rosa Léviné-Meyer, ”Jakovin och Pankratova”, i *Inside German Communism*, London, 1977, s. 209-213.

²¹ [RH] V Janutjevskij, kommunist i Moskva, arresterad 1930, försvann i GPU:s fångelser.

²² [RH] B Volotnikov, en av Trotskijs bäst informerade korrespondenter 1928, greps samma år.

²³ Brev från Moskva, september 1928, *AH*, T 2439.

²⁴ Brev från Moskva, 13 september 1928, *AH*, T 2560.

²⁵ Brev från Moskva, 7 september 1928, *AH*, T 2502.

²⁶ Brev från Moskva, slutet av juli 1928, *AH*, T 2001.

²⁷ Nefel, oppositionell arbetare.

röster – av totalt 256 – för ett förslag som betecknade Moskvarevolutionens politik som ”anti-proletär”.²⁸ Oppositionella valdes in i fabrikskommittéer och fick fackliga uppdrag på tefabriken i Pervyj Maj och på Bogorodskgarveriet i Tilmensij.²⁹

Oppositionen tillverkade flersidiga informationsbulletiner – tre sådana återfinns vid Harvard – liksom flygblad som delades ut under strömavbrott, sattes upp eller spreds av sympatisörer. En del flygblad var svar på repressiva åtgärder: den 20 oktober i Kiev i protest mot arresteringar, på Aviachimfabriken i Moskva mot avskedandet av Gr. M Novikov³⁰, en välkänd oppositionsanhängare som varit partisanledare under kampen mot Koltjak.³¹ På elvaårsdagen av Oktoberrevolutionen spred vänsteroppositionen 10 000 flygblad i Moskva.³²

Under 1928 organiserades minst två aktioner mot repressionen, nämligen den 3 maj i Tbilisi, i samband med gripandet och deportationen av oppositionsledare i Georgien³³, och i Kiev den 27 oktober, efter arresteringen av flera kända oppositionella på deras fabriker.³⁴

De rapporter Trotskij och Sedov³⁵ fick ger intryck av att vänsteroppositionen gick framåt i landet, speciellt bland arbetarna. I breven nämns bl. a. allt oftare medlemmar som gått ur 1927 men som åter blivit aktiva. Oppositionen fick också helt nya medlemmar.

Men regimen slog också till hårt och ofta. Georgierna hade arresterats senare än sina ryska eller ukrainska kamrater. B S Livsjits³⁶, en av de mer briljanta i den yngre generationen av ”röda professorer”, skildrar i ett brev vad han med viss humor kallar ”Bartolomeinatten”: 150 arresteringar enbart i Moskva.³⁷ I en bulletin från Moskva daterad den 28 november 1928, sammanfattades de senaste arresteringarna. I slutet av oktober och början av november hade över 300 arresteringar inrapporterats, 80 oppositionella hade gripits i Leningrad, 51 i Charkov, 47 i Kiev – bl. a. flera gammelbolsjeviker och arbetarledaren Korfman³⁸ – 28 i Odessa, 16 i Tbilisi, 15 i Saratov.³⁹ Bland de 150 arresterade i Moskva återfanns välbekanta namn för den som studerat Trotskijarkiven: B Volotnikov, Grigorij Jakovin och en ”Jeltsin” som skulle kunna vara den gamle Boris Michailovitj.⁴⁰ Men avlösningen var tryggad, för ”centret” bestod, vilket själva publiceringen av den aktuella bulletinen bevisar.

Hur många oppositionella hade totalt arresterats, deporterats eller fängslats? Genom att lägga samman officiella siffror och egna informationer, kom Trotskij och hans närmaste krets fram till en siffra på 8 000 bara under 1928. Det tycks som om oppositionens underjordiska sektor fortsatt att växa, men att förföljelserna ändå lett till att man förlorat både gamla och nya

²⁸ Brev från Moskva, 1 november 1928, AH, T 2854.

²⁹ Brev från Moskva, september 1928, AH, T 2439.

³⁰ [RH] G M Novikov, arbetare i Moskva, bolsjevik 1917, organisatör av partisankampen under Koltjak; återvände till fabriksarbete efter inbördeskrigets slut, anslöt sig till vänsteroppositionen.

³¹ Brev från Moskva, 13 september 1928, AH, T 2560.

[RH] Alexander V Koltjak (1873-1920), viceamiral som försökte ena de vita arméerna; besegrad i Sibirien och tillfångatagen, skjuten.

³² Brev från Moskva, mitten av november 1928, AH, T 2875.

³³ Tsintsadze till Trotskij, 17 maj 1928, AH, T 1476.

³⁴ Brev från Kiev, november 1928, AH, T 2849.

³⁵ [RH] Leo Sedov (1906-1937), L D Trotskijs och N I Sedovas äldste son. Aktiv i den sovjetiska vänsteroppositionen. Följde 1929 sina föräldrar i exil, 1931 till Berlin, 1933 till Paris.

³⁶ [RH] Boris Livsjits (1896-1949), bolsjevik 1917, politisk divisionskommisarie under inbördeskriget. 1923 medlem av vänsteroppositionen. Kapitulerade 1930. 1932 arresterad tillsammans med Smirnov-gruppen. Senare frigiven, krigskorrespondent 1941-1945.

³⁷ Livsjits till Trotskij, 28 maj 1928, AH, T 1552.

³⁸ [RH] Korfman, bolsjevik sedan 1903, arbetare i Kiev och medlem av vänsteroppositionen.

³⁹ Brev från Moskva, 22 november 1928, AH, T 2898.

⁴⁰ *Pravda*, 29 februari 1928, Pjatakov, ”Uttalande”.

medlemmar. Förhållandet mellan antalet deporterade och arresterade var osäkert, eftersom många deporterade också arresterats.

Det var oppositionens kadrer, mellan 1 000 och 2 000 aktiva och ansedda som ”okuvliga”, som efter Zinovjevs och Kamenevs kapitulation deporterades och från januari 1928 tvångsförflyttades till avlägsna orter. Men alla var inte där. I likhet med zinovjeviterna hade några undgått deportering genom att brådstörtat kapitulera, förutsägbart i en del fall, men ändå något som gjorde intryck, när det rörde sig om kända personligheter. Detta var fallet med Pjatakov⁴¹; att denne var demoraliserad var känt sedan länge, men hans bekännelse förvånade ändå. Det var också fallet med Antonov-Ovsejenko⁴² och Krestinskij.⁴³ En ganska stor grupp tidigare zinovjeviter, med ursprung i ungtkommunisterna, tillhörde den första arresterings- och deporteringsvågen; de kallades ”de ledarlösa”. Förgrundsgestalterna utgjordes dock av Safarov⁴⁴ och jugoslaven Voja Vujović⁴⁵ – tidigare aktiv inom ungtkommunisterna i Frankrike. Gruppen gav ut en deklaration i april 1928⁴⁶, vilket ledde till – inte helt utan komplikationer för övrigt – att dess medlemmar fick återvända från deportationen.

I början av 1928 hade alla oppositionella militanter, om än aldrig så lite kända, med få undantag uteslutits och deporterats: Victor Serge, Andrés Nin, Alexandra Lvovna Sokolovskaja⁴⁷, B M Jeltsin och Christian Rakovskij⁴⁸ hamnade i Astrachan, dit brev från Moskva tog sex dagar och tidningar tre. Serebrjakov⁴⁹ hamnade i Semipalatinsk, Smilga⁵⁰ i Kolpasjevo, Preobrazjenskij⁵¹ i Uralsk, Radek i Tobolsk, Muralov⁵² i Tara, Sosnovskij i Barnaul, Ivan Smirnov⁵³ i Novo-Basjazet, Beloborodov⁵⁴ i Ust-Kulom och Mratjkovskij i

⁴¹ [RH] J L Pjatakov (1890-1937), anarkist, från 1910 partimedlem, 1918 vänsterkommunist, regeringschef i Ukraina, medlem av vänsteroppositionen, kapitulerade 1928. Dömd till döden och avrättad 1937 efter offentliga ”bekännelser”.

⁴² [RH] A V Antonov-Ovsejenko (1884-1938), yrkesofficer, mensjevnik. Lärde känna Trotskij i emigrationen. Medlem i vänsteroppositionen, kapitulerade 1928, tjänade Stalin i Spanien. Skjuten 1938

⁴³ Antonov-Ovsejenko, ”Uttalande”, *Pravda*, 4 april 1928.

[RH] N N Krestinskij (1883-1938), advokat, politiskt aktiv sedan 1903, vice utrikeshandelskommissarie, därefter diplomatiskt sändebud i Berlin. Närstående oppositionen. Avrättad 1938 efter den tredje Moskva-processen.

⁴⁴ [RH] G I Safarov (1891-1942), bolsjevnik sedan 1908. Specialist på östfrågor i Komintern. 1932 medlem i oppositionsblocket, som han lämnade 1935.

⁴⁵ [RH] Voja Vujović (1897-1938), som student i Frankrike aktiv i Kommunistiska ungdomsförbundet, generalsekreterare i Kommunistiska ungdomsinternationalen 1924-1926, medlem i vänsteroppositionen, deporterad och kapitulerade, arresterad på nytt 1935, försvunnen i utrensningarna.

⁴⁶ *Pravda*, 31 maj 1928.

⁴⁷ [RH] A L Bronstein Sokolovskaja, (1872-1938), vann Trotskij till marxismen, och gifte sig med honom i fängelse; de fick två döttrar. Hon tog hand om sina barnbarn till dess hon greps 1935.

⁴⁸ [RH] C G Rakovskij (1873-1941), revolutionär förknippad med socialistiska rörelser i en rad länder. CK-medlem i det ryska partiet, sedan ledare i vänsteroppositionen. Avled i fängelse.

⁴⁹ [RH] L P Serebrjakov (1890-1937), metallarbetare, bolsjevnik sedan 1905, CK-sekreterare 1919-1920, utesluten som medlem i vänsteroppositionen. Dömd i andra Moskva-processen.

⁵⁰ [RH] I T Smilga (1892-1938), aktiv sedan 1905, partimedlem 1908 sedan fadern avrättats. 1917 ordförande för det baltiska rådet och arbetade med Lenin för att förbereda resningen, I Förenade oppositionen, därefter troligen i Smirnov-gruppen, avrättad utan rättegång i fängelset.

⁵¹ [RH] J A Preobrazjenskij (1886-1937), partimedlem sedan 1903, partisekreterare 1920-1921, stödde Trotskij i fackföreningsdebatten, deltog i ekonomi-debatt med Bucharin; utesluten 1927, deporterad 1928, kapitulerade 1929, ledande medlem i Smirnov-gruppen, kapitulerade igen. Skjuten utan rättegång.

⁵² [RH] N I Muralov (1877-1937), partimedlem från 1903, ledare för upproren i Moskva 1905 och 1917, en av de viktigaste ledarna för Röda armén, dess generalinspektör. 1923 medlem i vänsteroppositionen, deporterad; han kapitulerade ej, men bröts ned i fängelset, ”bekände” i andra Moskva-processen och sköts.

⁵³ [RH] I N Smirnov (1881-1936), fabriksarbetare, partimedlem sedan 1899, gripen vid flera tillfällen. Kom att kallas för ”partiets samvete”, medlem av vänsteroppositionen, kapitulerade 1929; organiserade därefter en egen grupp, träffade 1931 L. Sedov i Berlin och formerade oppositionsblocket 1932; arresterad 1933, dömd till döden och avrättad.

Voronezj. Bara några få befann sig i närheten av en järnvägslinje. Man hade valt att placera dem avsidet. De små städer och byar dit de oppositionella tvångsförflyttats bjöd oftast inte ens på elementär komfort eller några kulturella aktiviteter. De övriga, okända och med lägre rang, var utspridda på flera hundra orter. Enligt dokumenten vid Harvard, som baserar sig på Isabelle Longuets beräkningar, fanns 108 ”kolonier”, dvs. 108 lokala grupper med deporterade som identifierade sig med oppositionen. Trotskijs unga medarbetare hade också ”äran” att deporteras: Sermuks⁵⁵ och V B Jeltsin befann sig i Ust-Vym, Poznanskij⁵⁶ i Kotlas och N V Netjajev⁵⁷ i Kolpasjevo.

Under den första tiden upprättades politiska och personliga kontakter per brev och telegram till och från Alma-Ata. Den 28 februari 1928 påpekade Trotskij att Serebrjakov var den ende av de deporterade, som inte besvarat hans telegram: Han hade nöjt sig med att bara skriva ett brev⁵⁸, och det skulle inte dröja innan han kapitulerade. Senare förbättrades organisationen avsevärt. Kolonierna i det europeiska Ryssland organiserades kring Rakovskij, de i norra delarna kring Mratjkovskij, de i Sibirien och det sovjetiska Asien kring Sosnovskij. ”Centra” på mellanliggande orter vidarebefordrade de dokument från Alma-Ata som de ansåg vara intressanta.

Det politiska material som cirkulerade inkluderade givetvis ”brev till vännerna”, som var rundskrivelser från Trotskij eller ledande personligheter som Rakovskij, Sosnovskij och andra, samt en mängd dokument som härrörde från enskilda eller grupper av oppositionella. Samma system tycks ha använts för den oerhört viktiga nyhetsförmedlingen, som organiserades av vänner till Sedov som J A Kjevlenko i Kajnsk, Boris N Vjaznikovtsev⁵⁹ i Tjumen, Vsevolod Patriarcha⁶⁰ i Jenisejsk, F S Radzevitj⁶¹, som deporterats till Termez, eller den unge bulgaren Vasil Sidorov⁶², son till en veteran i den bulgariska socialdemokratin – en ”tesnjaki” – som var ledare för kolonin i Rubtsovsk.

De deporterade fick arbeta om de hittade något. De flesta lyckades inte. Bara ett fåtal privilegierade lyckades på grund av någon speciell talang, att de var kända eller genom ren tur. Metallarbetaren Sjtjychgold⁶³ från Leningrad byggde tegelhus. Ingenjörstudenten Vjaznikovtsev undervisade i matematik. Hans studiekamrat Kantorovitj⁶⁴ ingick i ledningen för en kolchos. Rakovskij hade, i likhet med Trotskij, kontakter med det statliga förlaget Gosizdat. Och de mest kända som Rakovskij, Preobrazjenskij, Ivan Smirnov och Muralov var anställda av planorganisationen. Dessa hade det materiellt något så när. Majoriteten levde däremot under mycket knappa omständigheter, eftersom det månatliga bidrag på 30 rubel, som GPU försåg dem med, nätt och jämt gick att överleva på.

⁵⁴ [RH] A G Beloborodov (1891-1938), elektriker, bolsjevik från 1907, folkkommissarie efter revolutionen. utesluten 1927, kapitulerade 1928 men avrättades 1938.

⁵⁵ [RH] M N Sermuks, sekreterare, kommandant på Trotskijs tåg, arresterad i Alma-Ata 1928.

⁵⁶ [RH] J M Poznanskij (1898?-1938), matematikstudent, Trotskijs sekreterare 1917-1927. Organisatör av det röda kavalleriet. Skjuten 1938 i Vorkuta.

⁵⁷ [RH] N V Netjajev, stenograf på Trotskijs tåg och medlem av hans sekretariat; 1928 deporterad som oppositionell.

⁵⁸ Trotskij, rundskrivelse, 28 februari 1928. *AH*, T 1161. I själva verket hade Serebrjakov skrivit, men först den 25 februari.

⁵⁹ [RH] B N Vjaznikovtsev, matematikstudent, deporterad 1928, kapitulerade 1929

⁶⁰ [RH] Vsevolod Patriarcha, oppositionell i Moskva, informationskälla för Trotskij i exilen, inklusive en rapport om agitationen i fabriker.

⁶¹ [RH] F S Radzevitj, arbetarstudent i Moskva, blev medlem i KP 1923; utesluten 1927, deporterad 1928, kapitulerade 1930.

⁶² [RH] Vasil Sidorov, bulgarisk kommunist, son till Sider Todorov, flydde 1925 till Sovjetunionen, arresterad 1929, deporterad och försvunnen.

⁶³ [RH] Sjtjychgold, kommunist i Leningrad, närstående Zinovjev.

⁶⁴ [RH] Kantorovitj, en Sedov närstående student, oppositionsmedlem.

Den ”litterära” verksamheten, som man säger i Ryssland, var omfattande. Många deporterade ägnade sig åt att skriva, inte som tidsfördriv, utan för att de äntligen fick möjlighet till det. Till exempel cirkulerade en *Kritik av Kominterns programförslag*, mycket uppskattat av Trotskij, som skrivits av Dmitrij Lapin⁶⁵, om vilken vi inte vet något mer. Vi vet att Sosnovskij skrivit *Centrismens jordbrukspolitik*, Smilga boken *Proletariatets erövringar år XI av revolutionen* och Preobrazjenskij *Den kapitalistiska världens sociologi*. Flera andra arbeten och projekt är kända: Dingelstedt⁶⁶ hade skrivit en avhandling om jordfrågan i Indien och höll nu på med ett arbete om samhällsstrukturen där; Radek hade börjat på en stor Lenin-biografi; Smilga ägnade sig åt teorierna bakom Bucharin och hans ”skola”, V B Jeltsin skrev om franska revolutionen, Viljenskij-Sibirjakov⁶⁷ hade återupptagit studierna av Kina och Boris S Livsjits studerade den kapitalistiska ekonomins cykler.

Det förefaller som Rakovskij redan från början av deporteringen var en av dem som arbetade hårdast. Christian Georgevitj hade i Astrachan anställts av den regionala plankommissionen som ”ekonomisk expert” med 180 rubel i månaden. Hans mest berömda skrift under denna period var hans brev till Valentinov⁶⁸ från början av augusti 1928, som Trotskij lät sprida till alla ”kolonier” och som senare skulle bli känt som *Maktens ”yrkesfaror”*⁶⁹. Han pekade där på hur korruptionen inom en del av arbetarklassen gett upphov till byråkratin och parti-apparaten, samt skapat ett privilegierat skikt, baserat på innehav av makten, som den lagt under sig genom att utnyttja massornas passivitet och relativa likgiltighet. I förbigående betonade han ”partiregimens” avgörande roll, en av huvudfrågorna i kampen mot urartningen.

Men i huvudsak arbetade Rakovskij i Astrachan, där även han drabbades av malaria. Han tog också itu med en biografi om Saint-Simon, en studie av den utopiska socialismens ursprung, en *Historia om inbördeskriget i Ukraina*, arbeten beställda av sovjetiska förlag, och sina memoarer som, enligt vad han skrev till Trotskij, innehöll hågkomster av de främsta personligheterna och kongresserna inom Andra internationalen. Dessa arbeten slutfördes, och beslagtogs av GPU. Ingen information om dessa gavs när Rakovskij officiellt rehabiliterades i februari 1988.

Denna snabbskiss kan inte undgå att imponera. Dessa män, av skilda generationer, hade under sitt tidigare liv ofta inte haft tillräckligt med tid för att hinna få ner sina idéer på papper. En del av dem hade förvisso levat på sin penna. Men varken de ena eller de andra hade någonsin slutat att drivas av idéer och det var sannolikt detta som fick dem att lita till sina egna krafter.

Maria Michajlovna Joffe⁷⁰ hade kanske rätt när hon från Moskva skrev till Alma-Ata: ”Den som inte gör karriär dricker vodka... Bara de oppositionella fortsätter verkligen att tänka”.⁷¹ Under deportationen tänkte och skrev de i varje fall och dessa insatser finns att beskåda i de vanliga handskrivna dokument som de skickade mellan varandra.

⁶⁵ [RH] Dimitrij Lapin, lettisk kommunist i vänsteroppositionen, kritiken av programförslaget skrevs i förvisningen.

⁶⁶ [RH] F N Dingelstedt (1890-1938), agitator i Kronstadt år 1917, studerade vid de röda professorernas institut, direktör för Leningrads skogsinstitut. En av de briljantaste och ståndaktigaste ledarna för vänsteroppositionens yngre generation. Organisatör av flera strejker och hungerstrejker i Vorkuta där han sköts 1938.

⁶⁷ [RH] Vilenskij-Sibirjakov (1888-1937?), mensjevickisk arbetare som gick över till bolsjevikerna. Sekreterare i sällskapet för tidigare straffångar, medlem i vänsteroppositionen, 1928 bannlyst, kapitulerade 1929

⁶⁸ [RH] G N Valentinov, gammal bolsjevik, redaktör för *Trud*.

⁶⁹ Se [Brev till Valentinov](#) (marxistarkivet)

⁷⁰ [RH] M M Joffe (född 1900), Adolf Joffes hustru, greps för att ha organiserat hjälp till deporterade oppositionella, frigiven efter 1956 och utvandrade till Israel.

⁷¹ Icke daterat brev från M Joffe, *AH*, T 1090.

Det var ett brev från Nadezjda Ostrovskaja⁷², som kom med nyheten att Preobrazjenskij kommit fram till att partiledningen slagit in på en vänsterkurs.⁷³ Det var första gången den tendens som kallades ”de försonliga” nämndes. Där ingick Preobrazjenskij och Isjtjenko⁷⁴, som inom kort fick förstärkning av Radek.

I själva verket var Preobrazjenskij's första text, skriven i mars 1928, ganska försiktig. ”Undantagsåtgärderna” sågs som en replik på de förmögna böndernas offensiv och som ett uttryck för att klasskampens skärpning i Europa spred sig till Ryssland. ”Vänsterkursen” kunde snabbt gå om intet, men det var mindre sannolikt, eftersom man då fick gå mycket längre högerut än ens anhängarna av en ny NEP drömde om. Enligt denna text var därför det mest troliga ”återgång till en leninistisk jordbrukspolitik”, som skulle stödas av ”en offensiv av fattig- och medelstora bönder mot kapitalistiska element”.

Enligt Preobrazjenskij ”måste vänsteroppositionen vid denna eventualitet kollektivt gå partimajoriteten till mötes, oavsett all enfald och låghet den fick uthärda”. Han föreslog en text, där vänsteroppositionen noterade den nya politikens positiva aspekter och att man skulle föreslå ledningen sitt stöd utan att kräva ”återinval av bolsjevik-leninisterna eller nämna förtrycket”. För att arbeta fram en sådan deklARATION borde vänsteroppositionen kräva ledningens tillstånd att hålla en konferens för samråd. Preobrazjenskij föreslog att Trotskij och Rakovskij skulle åta sig att göra denna framställan. Preobrazjenskij betonade innehållet i den politik Stalin bestämt sig för: ”vänstersvängen”, försäkrade han, avspeglade som ”en skrattspegel” de ståndpunkter vänsteroppositionen försvarat.⁷⁵

Samma visa från Isjtjenko, som hävdade att ”kampen på landsbygden” börjat med ”vänstersvängen”. För honom hängde utgången av striden på vänsteroppositionens hållning i det avgörande ögonblicket. Han skrev:

”Denna situation ger oss möjlighet att bli mer konkreta i vår strävan att återintegreras i partiet och inte överlämna denna fråga till en ovisst framtid. Att alltför länge hålla oppositionen utanför partiet vore mycket farligt för proletariatets diktatur.”⁷⁶

Därmed startade debatten omedelbart. En del inlägg hade en mycket skarp ton. F N Dingelstedt skrev:

”Åtgärderna orsakas av hoten om hungersnöd och ekonomisk kris... Arbetslösheten ökar, industrialiseringen avtar: var är den nya kursen?”⁷⁷

Smilga var nästan lika bitande den 4 april 1928:

”Det nuvarande sicksackandet kan inte ses som någon konsekvent vänsterkurs. Den terror som ledningen utövar mot vänsteroppositionen kan inte medföra några seriösa förändringar av partilinjen.”⁷⁸

Sosnovskij intog samma hårda linje och avvisade kategoriskt allt tal om en vändning.

Men en ny tendens uppstod mellan de båda tidigare. Rakovskij accepterade t ex helt Preobrazjenskij's analys av två tänkbara händelseförlopp. För honom innebar det att oppositionen måste ”stödja sig på sicksackandet åt vänster och arbetarnas aktivitet för att omvandla sicksackandet till en äkta vänsterpolitik”. Men man kunde inte nå dit via en allians med

⁷² [RH] Nadezjda Ostrovskaja, bolsjevik sedan 1905, tjekist, deporterad 1928.

⁷³ Ostrovskaja till Trotskij, 20 februari 1928, AH, T 1139.

⁷⁴ [RH] A G Isjtjenko, bolsjevik 1917, fackföreningsfunktionär, medlem i vänsteroppositionen, kapitulerade 1929

⁷⁵ Preobrazjenskij, ”Vänsterkursen”, AH, T 1262.

⁷⁶ Isjtjenko till Trotskij, april 1928, AH, T 1254.

⁷⁷ Dingelstedt till Trotskij, 8 juli 1928, AH, T 1891.

⁷⁸ Smilga till Trotskij, 4 april 1928, AH, T 1273.

ledningen, utan bara ”genom att arbeta med basen”. I en kritik av Preobrazjenskij's praktiska förslag replikerade Christian Georgevitj att ”en återintegrering kan i dag inte ske på annat sätt än till priset av en kapitulation”. Den nödvändiga deklARATIONEN måste riktas till arbetarna och inte till ledningen.⁷⁹

Valentinov stod för en linje som påminde om denna. Enligt honom förberedde Moskva ”sista akten i termidor” och Preobrazjenskij's förslag innebar kapitulation. Ändå skulle vänsteroppositionen kunna ”stödja dem som låg bakom undantagsåtgärderna om de vände sig till massorna och öppet bröt med partiets höger”.⁸⁰

Den 30 april 1928 gjorde sig dock V D Kasparova⁸¹ till språkrör för det tämligen stora antalet deporterade som fortfarande ”hade svårt att analysera läget” och inte var säkra på var de befann sig.⁸²

Därefter fortsatte diskussionen, som enligt vittnesmål och rapporter, särskilt från Valentinov och Sosnovskij, uppvisade samma bild i olika regioner. Trotskij bestämde sig då för en linje där han tog avstånd från Preobrazjenskij's och Isjtjenkos förslag, men utan att bränna några broar. Hans brev den 9 maj 1928 angav inriktningen.

Enligt honom innebar åtgärderna mot kulakerna att ledningen tagit ett ”inkonsekvent, motsägelsefullt men ändå obestridligt” steg i riktning mot oppositionens politik och därmed i rätt riktning. Han slog fast:

”Detta måste sägas klart och tydligt. Men för det första får vi inte överdriva hur stort steg det är. Efter de erfarenheter vi har gjort måste vi vara försiktigare än någonsin när det kommer en vändning, och inte redan på förhand sätta onödigt mycket tilltro till den. För det andra måste vi kortfattat förklara orsakerna, mekanismen och ideologin bakom denna vändning.”⁸³

Bakom ”vändningen” – han godtog termen – fanns en objektiv nödvändighet. Vem hade skapat den? Han svarade:

”Det säger sig självt att det är vi, i egenskap av ’den omedvetna processens enda medvetna uttryck’. Om inte vi hade existerat skulle de nuvarande ekonomiska svårigheterna ha lett till en enorm seger för Ustrjalovs⁸⁴ anhängare.”⁸⁵

Han höll med om klassanalysen och den teoretiska värdering som Preobrazjenskij gjort av den nya politiken, men varnade samtidigt för tendenser att tro att kulakfrågan skulle kunna lösas bara på landsbygden när det krävdes industrialisering, en korrekt ledning för Internationalen och skolning av kadrer. Beträffande den praktiska inställningen var han tydlig:

”Är vi beredda att stödja den nuvarande vändningen? Ja, ovillkorligen, av alla krafter och med alla våra medel. Tror vi att denna vändning ökar möjligheterna att reformera partiet utan stora omvälvningar? Ja, det gör vi. Är vi redo att hjälpa till under just denna process? Ja, det är vi, fullkomligt och till det yttersta av vår förmåga.”⁸⁶

Det var också vad han föreslog skulle sägas, i mycket lugn ton, i deklARATIONEN till Kominterns kongress. Han framhöll att oppositionen borde kräva återinval, vilket hela läget gjorde

⁷⁹ Valentinov till Trotskij, 14 april 1928, AH, T 1309.

⁸⁰ Valentinov till Trotskij, 19 april 1928, AH, T 1326.

⁸¹ [RH] V D Kasparova (1875-1941), bolsjevik 1904, stod Trotskij nära. Arbetade i Komintern med kvinnofrågor i Orienten, anslöt sig till vänsteroppositionen, deporterad 1928; påstås ha kapitulerat 1935.

⁸² Kasparova till Trotskij, 30 april 1928, AH, T 1377.

⁸³ Trotskij, rundskrivelse, 9 maj 1928, AH, T 3112.

⁸⁴ N V Ustrjalov (1890-1937), advokat och journalist, förespråkare av NEP som han såg som en väg till att fredligt återupprätta kapitalismen; utgivare av *Smena-Wech*; återvände till Sovjetunionen 1935; greps och dömdes 1937.

⁸⁵ Trotskij, rundskrivelse, 9 maj 1928, AH, T 3112.

⁸⁶ Ibidem.

klart berättigat.⁸⁷ Lyckades Trotskij övertyga de andra? Det kan betvivlas. I slutet av maj skrev Preobrazjenskij:

”1927 grundade vi vår taktik på värsta tänkbara utgång, vi satsade på pessimism. Nu måste vi göra något annat, vi måste ta risken av optimism. Om termidor inte förverkligats är det en anledning att glädja sig och närma sig partiet. Annars kommer vi att förvandlas till en liten sekt av ’riktiga leninister’ ...”⁸⁸

Några dagar senare förklarade han att det var fullständigt felaktigt att, som Trotskij, påstå att det var oppositionens agerande som orsakat vändningen, när det helt uppenbart var resultatet av ”kulakernas” offensiv. Han avslöjade sin hållning genom att hävda:

”Majoriteten inom ledningen har visat sin förmåga att återgå till en leninistisk politik i kampen mot kulakerna.”⁸⁹

V B Jeltsin riktade anklagelser mot Preobrazjenskij och de försonliga, som visade att han inte delade Trotskij's diplomatiska och pedagogiska hänsyn gentemot denne och de som delade hans åsikter. Redan den 16 maj hade han skrivit till Trotskij att ”centrismen var dubbelt så farlig när den uppträdde som vänsterpolitik”.⁹⁰ Några dagar senare angrep han i en rundskrivelse vad han uppenbarligen ansåg utgöra roten till Preobrazjenskij's inställning.

Han ansåg att det inte handlade om någon idékonflikt inom byråkratin och dess kulisser, utan om klasskamp. Helt klart fanns det sociala orsaker till parti- och statsbyråkratins urartning, som lett till en kulakpolitik och kulakideologi. Högervändningen var inte följden av någon idéutveckling, utan innebar att ledningen för det proletära partiet vid makten närmat sig småbourgeoisin på landet och i städerna och dessutom gett efter för trycket från den internationella kapitalismen. Angående åren 1926 och 1927 skrev han:

”Vår kamp utgjorde ett försök att för det proletära avantgardets räkning gå emot denna process. I denna kamp stötte vi emot arbetarmassornas tröghet och passivitet, vilket i sin tur orsakades av inrikespolitiska och internationella faktorer.”⁹¹

Det största misstaget vore att tro att partiet kunde förändras utan att arbetarklassen själv satte sig i rörelse och utan att den gick i spetsen. Därför måste man gå emot allt som – uppenbarligen syftade han på ”den tillåtna konferens”, som Preobrazjenskij velat anordna – liknade försoning med byråkratin, dvs. med klassfienden och manövrerande på högsta nivå. Man måste stödja åtgärderna i kampen mot kulakerna, men samtidigt måste man skoningslöst kritisera och fördöma den allmänna politik som ledningen stod för:

”Endast ett kraftfullt uppsving för den internationella arbetarrörelsen och att de ryska arbetarna blir mer aktiva och stärker sin försvarsförmåga, kan blåsa nytt liv i proletariatet och det ryska partiet.”⁹²

Jeltsins definition på vad han ansåg vara en korrekt politik gentemot ”centristerna” tycktes ligga lite mer ”till vänster” än Trotskij's:

”Vår uppgift består i att bekämpa högerfaran och idag avslöja centrismen för att *i morgon* få stöd av de arbetarmassor som vaknat.”⁹³

Meningsskiljaktigheterna tycktes också djupna i en annan fråga, politiken i Tyskland. I mars 1928 hade ”vänsterkommunisternas” grundningskongress – de som tillhörde den förenade

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Preobrazjenskij till Trotskij, slutet av maj 1928, *AH*, T 1497.

⁸⁹ Preobrazjenskij, juni 1928, *AH*, T 1593.

⁹⁰ B Jeltsin, 16 maj 1928, *AH*, T 1464.

⁹¹ V B Jeltsin, början av juni 1928, *AH*, T 1587.

⁹² Ibidem.

⁹³ V B Jeltsin, början av juni 1928, *AH*, T 1587.

oppositionen i Tyskland, Leninbund – beslutat ställa upp i val med egna kandidater mot kommunistpartiets. En stark strömning för denna taktik, som Trotskij kritiserat i ett brev – förmodligen i januari 1928 – till vad man kallade ”Fischer-Maslow-gruppen”, hade redan uppstått hösten 1927. Gentemot detta initiativ, som Trotskij betraktade som ett steg mot ”ett andra parti”, föreslog Radek att man skulle skicka ett telegram till *Die Rote Fahne*, och ta avstånd från denna kandidatur. Han ville att han och Trotskij skulle underteckna det tillsammans, vilket denne vägrade.⁹⁴ Radek skickade då telegrammet på egen hand.

Detta initiativ välkomnades inte alls av de deporterade. De som befann sig i Kajnsk skickade ett skarpt formulerat brev, där de påminde honom om att det för partimedlemmar handlade om att ”förekomma felsteg”, medan han ägnade sig åt att ”döma i efterhand”. De kritiserade honom för att basera sitt ställningstagande på otillräckliga informationer, även om de också för sin del var fientliga till att bygga upp ”ett andra parti” och ”en Fjärde international”, så ansåg de inte att Leninbund nödvändigtvis hade denna inriktning. De frågade Radek rakt på sak hur han skulle reagera om de oppositionella i Tyskland vände sig till Stalin för att ta avstånd från honom. De ansåg att hans telegram bara ”demoraliserat” oppositionen och tog så upp frågan om ryktet att han skulle ha skrivit till Zinovjev och Kamenev, vilket de i så fall betraktade som ”förräderi”.⁹⁵

De ”försonliga” kunde således räkna in ännu en rekryt och nu skulle de gå emot Trotskij i frågan om oppositionens deklaration till Kominterns sjätte kongress. Rundbrevet den 9 maj 1928 hade presenterat dess huvuddrag och nu startade en ny debatt ute i ”kolonierna”.

I ett brev till Trotskij den 2 juni 1928 insisterade Preobrazjenskij på att man skulle göra en klar distinktion mellan världsläget allmänt och de negativa följder som Kominterns misstag fått: ”Det är bättre att kritisera mindre men bättre”, skrev han med en travestering av Lenins uttryck. ”Vändningen åt vänster” måste kallas för vad den var, ett steg framåt, samtidigt som man konstaterade att ledningen när det gällde den interna demokratin höll fast vid tidigare ståndpunkter och att den intog samma ståndpunkter som vid tiden för kulakoffensiven. Preobrazjenskij ville fortfarande varken höra talas om ”återintegration” eller ”demokrati” och föreslog att deklarationen skulle avslutas på följande sätt:

”Vi vill sluta fred med partiets majoritet på basis av den nya kursen. Vi begär att kongressen väljer in oss i partiet igen, så att vi lojalt kan fullgöra våra uppgifter, utan fraktionsverksamhet.”⁹⁶

Trotskijs svarade med en kraftfull motattack. I sitt ”brev till vänner” den 24 juni 1928 angrep han Preobrazjenskij förslaget om en konferens, som han bedömde som löjeväckande. Han citerade Sosnovskij och Rakovskij, som båda mot Preobrazjenskij ställde sina egna förslag att först ta upp de politiska frågorna utifrån partiets sätt att fungera:

”Och just nu är detta det enda rätta och tillförlitliga kriteriet. Inte därför att partiregimen är en oberoende källa till alla andra fenomen och processer... Men eftersom partiet är det enda *verktyg* med vilket vi medvetet kan påverka de samhälleliga processerna, så kan vi först och främst bedöma om vändningen är allvarligt menad och går på djupet genom hur den återspeglas i partiet.”⁹⁷

Nu ingrep Radek för andra gången helt på egen hand. Under förevändningen att det var ont om tid skickade han ett förslag till åtta oppositionella, där han tillkännagav att om det inte blev någon debatt skulle han skicka det till kongressen i eget namn. Det var en utmanande gest, som skulle skaffa honom mycken fiendskap i kolonierna.⁹⁸

⁹⁴ Radek till Trotskij, 18 april 1928, AH, T 1325.

⁹⁵ Brev från Kajnsk, maj 1928, AH, T 1404.

⁹⁶ Preobrazjenskij till Trotskij, 2 juni 1928, AH, T 1606.

⁹⁷ Trotskij, rundskrivelse, 24 juni 1928, AH, T 3114.

⁹⁸ Rundskrivelse från Radek, 24 juni 1928, AH, T 1780a.

Beträffande läget i Sovjetunionen tycktes Radeks uttalande mindre diplomatiskt än Preobrazjenskis. Man måste, hävdade han, understryka att krisen för spannmålsinsamlingen visat den officiella politikens karaktär. Centralkommittén hade ändå, som han såg det, ”insett att kulakfaran var reell” och ”manat till kamp mot den”, vilket var betydelsefullt. Han föreslog att det agrara proletariatet skulle organiseras, att partiet och sovjetapparaten skulle rensas på element som var för kulakerna, att apparatens sociala sammansättning skulle ändras, att självkritiken skulle gå djupare och att oppositionen skulle återinväljas. På det internationella planet ansåg han det önskvärt med en revidering av de ståndpunkter som tidigare försvarats i debatten om Kina. Enligt honom hade oppositionen underskattat böndernas roll i länder ”på väg att bli kapitalistiska” som Indien och Kina. I Radeks förslag ingick – men det togs slutligen bort – följande:

”Om historien visar att vissa av partiets ledare, som vi ännu i går duellerade med, är bättre än de idéer de försvarade, skulle ingen bli gladare än vi.”⁹⁹

När Trotskij fick kännedom om Radeks förslag hade han just avslutat sin egen ”deklaration” till sjätte kongressen och ett ”brev” som slutade med en mening som inte hade mycket gemensamt med andemeningen i Radeks text:

”Välmenande tjänstemän ser lösningen av de stora historiska uppgifterna i formuleringen: ’Vi måste göra genomgripande förändringar.’ Som svar på detta måste partiet säga: ’Ni får inte genomföra förändringarna, utan det är ni själva som på ett genomgripande sätt måste förändras, och i majoriteten av fallen förflyttas och ersättas.’”¹⁰⁰

Skillnaden är påtaglig. En omröstning i all hast i kolonierna gav något hundratal röster för Trotskij's förslag och tre för Radeks. Radek bombarderades med kritiska telegram och brev från kolonierna och han förklarade nu att han skickat iväg sin text bara därför att han inte hade fått Trotskij's förslag med posten. Han drog tillbaka sin egen text och undertecknade Trotskij's.

Därigenom löstes tillfälligt motsättningarna inom oppositionen. Det som hänt vid centralkommitténs plenum i juli hade avsevärt underlättat detta. För samtliga bedömare, och i synnerhet de flesta huvudfigurerna i debatten, hade detta plenum inneburit en seger för högern och att ”vänsterkursen” begravts. Bara Isjtjenko fortsatte att arbeta för ett närmande, vilket i det nya läget liknade en ren och skär uppslutning bakom ledningen. De som argumenterat mot de försonliga triumferade. Dingelstedt skrev:

”Oppositionen måste avvisa alla illusioner om att partiapparaten går att reformera genom en kompromiss med den nuvarande ledningen.”¹⁰¹

Ett brev från Viktor Borisovitj Jeltsin visade att den hårda striden satt sina spår:

”Mängden av brev, förslag till uttalanden, teser och nya teser från J(evgenij) A(lexandrovitj) (Preobrazjenskij), K(arl) B(ernardovitj) (Radek) och I(var) T(enisovitj) (Smilga), osv. börjar gå för långt. Vårt tålamod har historiskt mycket snäva gränser. Vi ’stod ut’ med J A:s första tester och därefter K B:s brev (som han inte skickat till mig) och till sist har vi alldeles för länge tolererat J A:s teser, som är djupt opportunistiska och inte har något gemensamt med en marxistisk politik.”¹⁰²

Vid ungefär samma tidpunkt publicerade Radek sin skrift ”Utveckling och betydelse av parollen om proletariatets diktatur”¹⁰³, där han försökte visa att Trotskij felaktigt tolkat Lenins övergång 1917 från parollen om ”arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur” till

⁹⁹ Förslag till deklaration av Radek, 24 juni 1928, *ibidem*, T 1780b.

¹⁰⁰ Brev till Kominterns 6:e kongress. Trotskij, [Tredje internationalen efter Lenin](#).

¹⁰¹ Dingelstedt till Trotskij, 8 juli 1928, *AH*, T 1891.

¹⁰² V B Jeltsin till Trotskij, 20 augusti 1928, *AH*, T 2310.

¹⁰³ Radek, *AH*, T 2324.

”proletariatets diktatur” som ett stöd för teorin om ”den permanenta revolutionen”.¹⁰⁴ Trotskij hade tagit itu med att besvara denna långa text och den publicerades så småningom under namnet *Den permanenta revolutionen*. Men för ögonblicket var han framför allt upptagen med att stärka enigheten inom oppositionen, som skakats häftigt av dessa stormbyar.

Trotsky var mycket angelägen om att lugna ner stämningarna, särskilt som han var säker på att juliplenomet efter högermanövern skulle följas av andra sicksackmanövrer och feberattacker. Han var övertygad om att det var nödvändigt att behålla Preobrazjenskij inom oppositionen, och kanske ännu mer Radek. Han hade inte ens gett upp hoppet om att vinna tillbaka Isjtjenko, även när denne begav sig till Moskva i hopp om att kunna köpslå med Jaroslavskij¹⁰⁵. I ett brev till Smilga talade Trotsky om att de hamnat mot varandra på grund av ”missförstånd” och att mängden av ”deklarationer” inför sjätte kongressen fick skyllas på postverket.¹⁰⁶

I ett brev till V D Kasparova medgav Trotsky, att han kritiserats hårt av de unga för att ha varit alltför benägen till eftergifter gentemot Preobrazjenskij och erkände villigt att han kanske gått för långt i sina diplomatiska ansträngningar. Han medgav också att Radek förtjänat den omgång samma ungdomar gett honom, men försäkrade samtidigt att han gjorde allt för att gjuta olja på vågorna.¹⁰⁷

Debatten hade varit mycket berikande för honom. Han hade lärt sig massor personligen och den hade bidragit till att skola den unga generationen oppositionella. Som ett avgörande bevis för detta såg han oppositionens numerära framsteg inom arbetarklassen och bland ungdomen och att grupper av arbetare, som dittills snarast stött decisterna, ställt sig bakom oppositionens deklaration till Kominterns kongress. Hans brevväxling med S A Asjkenatsi¹⁰⁸ och i synnerhet med ukrainaren Rafail¹⁰⁹ (R B Farbman)¹¹⁰, visade hur mycket han värdesatte att vinna över arbetarkader.

Hans förmåga att se saker ur ett historiskt perspektiv gav honom ett klart övertag gentemot sina diskussionspartners: Han hade ögonen fixerade vid den internationella horisonten och räknade i decennier. Hur skulle han för övrigt ha kunnat låta sig imponeras av personer, som i bästa fall hade kunnat bli underhuggare till överlägsna personligheter som Zinovjev och Kamenev. Problemen låg på ett annat håll. Helt klart hade Bucharin varit ute efter hans stöd när han, likt någon som gripits av panik, i juli 1928 anförtrodde sig i Kamenevs lägenhet.

Detta möte ägde rum den 11 juli 1928 och hade organiserats av Sokolnikov¹¹¹, som försökte hindra Kamenev och Zinovjev från att stödja Stalin och nu ville att de skulle bilda ett ”block” med Bucharin. Bucharin föreföll mycket ängslig, upphetsad och plågad: Det hela hade gått för långt och han ansåg att antingen Zinovjevs eller hans egen grupp inom två månader borde försöka nå en överenskommelse med trotskisterna. Han talade om upplopp bland bönderna

¹⁰⁴ J Longuet, *a.a.* s. 93.

¹⁰⁵ [RH] J M Jaroslavskij (pseud. för M I Gubelman) (1878-1943), partimedlem 1898, vänsterkommunist 1918, senare ideolog med uppgift att undertrycka vänsteroppositionen.

¹⁰⁶ Trotsky till Smilga, 4 september 1928, *AH*, T 2480.

¹⁰⁷ Trotsky till Kasparova, 10 augusti 1928, *AH*, T 2419.

¹⁰⁸ Trotsky till Asjkenatsi, 30 augusti 1928, *AH*, T 2420. [RH] Rebecca Asjkenatsi, medlem i bolsjevikpartiet och oppositionell, gift med K. I. Grünstein.

¹⁰⁹ [RH] Rafail (= R B Farbman), skräddare, gick med i partiet 1910 eller 1912, CK-medlem för det ukrainska partiet 1919, medlem i Demokratiska centralisterna, utsluten och deporterad 1928, gjorde en falsk kapitulation 1930, återupptog den politiska aktiviteten, greps 1934 och försvann.

¹¹⁰ Trotsky till Rafail, 10 november 1928, *AH*, T 2874.

¹¹¹ [RH] G I Sokolnikov (pseud. för Brilliant) (1888-1939), doktor i ekonomi, bolsjevik sedan 1905, folk-kommissarie för finansiella frågor 1922-1926, ambassadör i London 1929-1932, gripen sommaren 1934 och dömd till tio års fängelse vid andra Moskvaprocessen. Mördad av medfånge på uppdrag av NKVD.

och om medlemmar av centralkommittén som stödde högern – bl. a. Jagoda¹¹² – och om sådana som förrätt den som Vorosjilov¹¹³ och Kalinin¹¹⁴. Hans kommentarer om Stalins person tycktes komma från en desperat man: Han var en ”Djingis Khan” som skulle ”skära halsen” av dem, som bara var intresserad av makten och stod längre från de andra fraktionerna än dessa gjorde från varandra. Det framgick klart vid detta samtal att Bucharin även var ute efter en allians med Trotskij mot Stalin. Trotskij skulle svara på indirekta vägar.¹¹⁵

Ett brev från en ”högerman” inom partiet, hans gamle medarbetare J M Sjatunovskij¹¹⁶, gav honom tillfälle att ta upp frågan om en eventuell allians med högern. I slutet av en lång text räknade han upp villkoren för att organisera en genuin partikongress, där delegaterna skulle vara utsedda i hemliga omröstningar, vilket fick honom att påminna om, som vi påpekat tidigare, att ”centristerna” utgjorde ”det främsta stödet och skyddet för opportunisten i partiet”.¹¹⁷

Han återkom tydligt och bestämt till frågan efter det för många oväntade motståndet mot Bucharins förslag. Nästan samtidigt visade sig tecken på att krisen inom partiet hade förvärrats. Efter ett oväntat sammanträffande på Teatertorget i Moskva den 22 september 1928 bjöd Kamenev hem två ledande trotskister i huvudstaden. En sammanfattning av diskussionerna nådde Alma-Ata några veckor senare. Den som undertecknat budskapet, ”Anton”, redogjorde för vad Kamenev sagt:

”Allt kommer att ses över vid plenumet i oktober. Följden blir antingen ett steg mot termidor, utan omvägar, eller ett maskerat steg framåt i massornas ögon. Han anser att L D:s analys av juliplenumet är helt korrekt... Han säger att L D borde skriva ett dokument och säga: ’Kontakta oss! Vi kommer att arbeta tillsammans!’ Men han kommer inte att göra det utan stanna i Alma-Ata så länge han inte blir hämtad med expresståg. Men när tåget skickas kommer läget i landet att vara sådant, att det kan vara Kerenskij som står på perrongen.”¹¹⁸

I ett brev den 21 oktober 1928 om allmänna frågor nöjde sig Trotskij med att notera dessa trevare med bitande ironi. Han sammanfattade:

”Att han sjunger ut utan fruktan för Jaroslavskij visar att apparatens grepp försvagas och att oppositionens möjligheter ökar. Vi sätter detta på pluskontot i våra räkenskapsböcker. Men den enda slutsats som går att dra från detta är: *vi måste slå dubbelt, tre gånger, tio gånger så hårt mot de som kapitulerat.*”¹¹⁹

Kvällen innan hade han skickat ett skarpt brev till Radek, eftersom denne uppenbarligen inte hade skickat honom den text om diktaturen som han börjat sprida.

* * *

¹¹² [RH] H G Jagoda (1891-1938), partimedlem från 1907, statistiker, i tjekans högsta ledning 1923, nära medarbetare till Dzerzjinskij därefter Menzjinskij. Inrikeskommissarie 1934; 1936 ersatt av Jezjov. Greps i mars 1937 och ställdes inför rätta vid den tredje Moskvaprocessen, dömd till döden och avrättad.

¹¹³ [RH] K J Vorosjilov (1881-1969), partimedlem sedan 1903, ledde gerillan i Ukraina. Oförstående inför den moderna krigföring, 1941 kommandant för Leningradfronten

¹¹⁴ M I Kalinin (1875-1946), ordförande i centrala exekutivkommittén 1919 och ordförande i högsta sovjets presidium 1938, vacklade länge mellan ”högern” och Stalin.

¹¹⁵ Kamenevs anteckningar från mötet med Bucharin, 11 juli 1928, AH, T 1897.

¹¹⁶ [RH] J Sjatunovskij (1876-1932), ingenjör och vänstersocialistrevolutionär. Trotskij vann honom 1917 för bolsjevikpartiet och tog in honom i sin generalstab, där han arbetade med järnvägsfrågor. I slutet av 20-talet sympatiserade han med ”högern”

¹¹⁷ Trotskij till Sjatunovskij, 12 september 1928, AH, T 3132.

¹¹⁸ Anton till Trotskij, 22 september 1928, AH, T 2630.

¹¹⁹ Trotskij, rundskrivelse, 21 oktober 1928, AH, T 3146. På marxistarkivet: [Faran för bonapartism och oppositionens uppgifter](#).

De sista månaderna 1928 handlade inte längre om intensiva diskussioner, utan om eftertanke efter stormen. Trotskij, som i och med ”blockaden” redan var starkt isolerad, tog åter upp nödvändigheten, som framgått av debatten, att fördjupa analysen inte bara av läget i partiet och byråkratin, utan också om perspektiven för den ”marsch mot termidor”, som oppositionen var ute för att bekämpa. Beträffande följderna av juliplenomet och att Uglanov¹²⁰ eliminerats från ledningen i Moskva, skrev han:

”Efter att ha gett efter politiskt och tillförsäkrat sig om en majoritet går Stalin till attack i organisatorisk terräng.”¹²¹

Som han såg det var striden mellan centrister och höger avgjord: Ledningen för den senare retirerade inför konfrontationen. Men frågan kvarstod hur ”högerfaran” konkret skulle komma till uttryck ute i landet. Trotskij talade om en variant, som han kallade ”bonapartism” – en starkare maktkoncentration över massorna. Som alternativ till en seger för högern – en termidor utan omsvep – skymtade han för första gången alternativet att centristerna skulle segra genom ”en förening mellan centristernas apparat och den repressiva apparaten inom regeringen”. Han drog slutsatsen att ”centrismen när allt kommer omkring bara utgjorde en variant av tendenserna till försoning... med det borgerliga samhället som var ute efter pånyttfödelse”.¹²²

I den kamp som förestod på högsta nivå fördömde han illusionerna inom oppositionens försönlige flygel: Centristerna skulle troligen stödja sig på överlöpare från oppositionen men aldrig själva oppositionen. Den senare måste djärvt ställa sig framför massorna och framförallt bistå dem när det gällde att välta de hinder byråkraternas upprättat:

”Axeln i vårt inrikespolitiska är att se till att makten stannar i proletariets händer, eller rättare sagt att proletariatet ska återfå makten, som byråkratin har bemäktigat sig, och att proletariatets diktatur ska stärkas ännu mer på grundval av en systematisk förbättring av arbetarklassens dagliga materiella levnadsvillkor.”¹²³

Han tog ännu ett steg mot att överge, dock ännu inte för gott, begreppet termidor och övergick nu till egenskaperna hos vad han fortfarande kallade ”centrismen”. Han såg dess sociala bas i sovjetbyråkratins utveckling och att den hela tiden blev mer självständig i förhållande till arbetarklassen och beroende av bourgeoisin. Han slog åter fast vikten av oppositionens självständighet:

”Bolsjevik-leninisterna kan bara följa en väg, att mobilisera de livskraftiga elementen och de som är förmögna att leva för sitt parti, svetsa samman partiets proletära kärna och mobilisera hela arbetarklassen... Centristernas pågående kampanj mot högern borde visa varje proletär revolutionär behovet och plikten att tiofaldiga sina ansträngningar att följa en självständig politisk linje, som hamrats fram under bolsjevismens hela historia och visat sig vara korrekt under de senaste årens kolossala prövningar.”¹²⁴

* * *

Operation Alma-Ata framstod nu definitivt som ett svidande bakslag för Stalin. Trotskij hade varken isolerats eller tystats. Han hade trots avstånden inte bara lyckats bevara enigheten inom oppositionen, utan också visat sig kapabel att leda en politisk offensiv, svetsa samman Stalins motståndare och mer och mer framstå som ett alternativ. Ett av bevisen för att Stalins

¹²⁰ N A Uglanov (1886-1937), bolsjevik sedan 1907, i Petrograd under resningen; gjorde karriär som apparatjök i partiet. Förknippad med partihögern, utesluten 1932, för att inte ha tagit avstånd från Rjutin; arresterad 1936, avrättad i fängelse.

¹²¹ Trotskij, rundskrivelse, 21 oktober 1928 (a.a.)

¹²² Ibidem.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Ibidem.

plan misslyckats var införandet av vad de deporterade kallade ”postblockaden”: Brevet distribuerades inte längre – utom några sällsynta brev från dem som kapitulerat. ”Snön fastnade på vår isolering”, skrev Natalja Ivanovna.¹²⁵

Den 16 december 1928 presenterade sig ett specialombud för GPU, Volinskij, i huset i Alma-Ata. Det var den man som hade lyckats spåra D, få honom arresterad och avbryta förbindelserna mellan Trotskij's familj och ”centret i Moskva”. Han hade med sig ett budskap, som utgjorde ett direkt ultimatum och som Trotskij citerar ur minnet:

”På senare tid har dina politiska sympatisörers verksamhet i hela landet antagit en klart kontraprevolutionär karaktär. De villkor under vilka du har placerats i Alma-Ata ger dig fullständig möjlighet att leda detta arbete. Med tanke på detta har GPU:s ledning beslutat kräva att du kategoriskt lovar att sluta med denna verksamhet. Om inte, så kommer ledningen att tvingas förändra villkoren för din tillvaro, kanske till och med fullständigt isolera dig från det politiska livet. I anslutning därmed kan frågan om att ändra din vistelseort komma att resas.”¹²⁶

Trotskij var övertygad om att GPU:s ultimatum betydde att han skulle arresteras och fängslas för oöverskådlig tid och vägrade ge något skriftligt svar. Men den 16 december 1928 vände han sig till partiets centralkommitté och Internationalens ledning i ett brev, som i själva verket var riktat till omvärlden och eftervärlden:

”Att kräva att jag avstår från politisk verksamhet är att kräva att jag ska avsäga mig kampen för det internationella proletariats intressen, en kamp som jag har fört oavbrutet under 32 år, alltså under hela mitt medvetna liv. De som försöker framställa denna verksamhet som ’kontraprevolutionär’ är samma personer, som jag inför det internationella proletariats anklagar för att bryta mot marxismens och leninismens grundläggande principer, för att kränka den internationella revolutionens historiska intressen, för att förkasta oktoberrevolutionens traditioner och rättesnören, och för att omedvetet men desto mer hotande förbereda termidor.”¹²⁷

Han slog fast att han inte tänkte upphöra att bekämpa vare sig ”den regim som höll på att kväva partiet”, ”ledningens blindhet” eller ”en opportunistisk ekonomisk politik”. Han tog upp den förföljelse oppositionen utsatts för sedan 1923:

”De sex senaste åren i Sovjetunionen har präglats av ökande reaktion mot Oktober, och följaktligen att vägen har röjts för termidor. Det tydligaste och mest fullständiga uttrycket för denna reaktion inom partiet är de våldsamma förföljelserna och uteslutningen av partiets vänsterflygel.”¹²⁸

Mot ”den obotliga svagheten hos ledningen”, som ”inte vet vad den gör”, därför att den böjer sig för klassfiendens ”order”, ställde han ”den historiska kraften hos oppositionen”, som ”klart förstår klasskrafternas dynamik, förutser morgondagen och medvetet förbereder sig för den”.¹²⁹

Som svar på hoten om att villkoren för hans tillvaro skulle förändras och att han skulle isoleras från politisk verksamhet, påminde han om att han deporterats 400 mil från Moskva och 25 mil från närmaste järnvägsstation, på en ort härjad av malaria, pest och spetälska, dit tidningarna i bästa fall kom tio dagar försenade och där brev kunde ta flera månader. Han erinrade om arresteringen av Sermuks och Poznanskij, skyldiga till att ha velat dela deporteringen med honom, och förseningarna av breven med nyheter om döttrarnas sjukdomar. Han påminde om Lenins dom över Stalins brutalitet och bristande lojalitet, han

¹²⁵ Natalja Ivanovna Sedova (1882-1962), partner till Trotskij med vilken hon fick två söner.

¹²⁶ [Mitt liv – försök till en självbiografi](#), kapitel 44 (på marxistarkivet)

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem.

visade på hur metoderna mot oppositionen hårdnat och Butovs¹³⁰ ödesdigra hungerstrejk, ”våldet, övergreppen, den fysiska och moraliska tortyren av de bästa bolsjevikerna för att de varit trogna traditionerna från Oktober”.

Han talade om de ständiga försöken sedan 1923 att på ett eller annat sätt tysta honom och om sin deklaration till Kominterns sjätte kongress; kraven på att han skulle upphöra med sin politiska verksamhet kunde bara komma från ”en definitivt urspårad byråkrati”. Hans avslutning var klar:

”Alla får vad dem tillkommer. Ni vill fortsätta att föra en politik som inspireras av mot proletariatet fientliga klasskrafter. Vi vet vår plikt och kommer att fullfölja den till slutet.”¹³¹

En månad förflöt sedan under total isolering och fullständig postblockad. De tidningar som nådde de deporterade gav stort utrymme åt polemiken mot ”högern”. Bucharin uttalade sig ännu då och då. Hans ”En ekonoms anteckningar” publicerades i *Pravda* den 30 september 1928 och utgjorde en klar attack mot Stalin. I ett tal den 28 november 1928 hade han riktat ett angrepp, i termer som liknade Trotskijs, mot ”partifunktionärer som förvandlats till byråkrater”, mot lokala ledare som blivit ”byråkratiska avgudar”, som bara hade förakt till övers för dem de ledde.

I mitten av januari fattade politbyrån slutligen beslut om att Trotskij skulle sändas i exil. Bucharin gick emot beslutet. Enligt en senare rapport från politbyrån hade Stalin argumenterat på följande vis:

”Trotskij måste sändas i exil utomlands; 1) därför att han är kapabel att leda oppositionen ideologiskt så länge han är kvar i landet och dess numerära styrka fortsätter att öka, 2) för att han ska kunna misskrediteras inför massorna som bourgeoisins medbrottsling så snart han anländer till ett kapitalistiskt land; 3) för att misskreditera honom inför det internationella proletariatet: socialdemokratien kommer utan tvivel att använda hans exil mot Sovjetunionen och komma till Trotskijs undsättning som ’offer för bolsjevikernas terror’; 4) om Trotskij angriper ledningen genom att komma med avslöjanden kan vi framställa honom som förrädare. Allt detta talar för att han bör skickas i exil.”¹³²

Efter sitt besök den 16 december 1928 stannade Volinskij kvar i Alma-Ata och inväntade nya instruktioner. Den 20 januari 1929 presenterade han sig åter hos de deporterade och hade med sig ett protokoll från GPU:s ledning, där Trotskij anklagades för ”kontrarevolutionär verksamhet genom att ha organiserat ett illegalt anti-sovjetiskt parti, vars verksamhet på sistone syftat till att åstadkomma anti-sovjetiska demonstrationer och förbereda väpnad kamp mot sovjetmakten”. Till följd av detta hade man beslutat att han skulle utvisas ur Sovjetunionen. Den 21 januari ägnades åt packning; Trotskij och Ljova kunde inte, som planerat, bege sig på jakt efter de rovgiriga tigrar, som från Balchach över Ili närmade sig Alma-Ata. Tidigt på morgonen den 22 januari 1929 påbörjades resan utan slut.¹³³

Den skulle vara 22 dagar. En buss förde resenärerna, deras eskort och bagaget från Alma-Ata. Men den traktor som kommit dem till mötes kunde inte dra bussen över Kurdajpasset. Man fick fortsätta i lätta slädar ända till Pisjpek, där man tog tåget. I trakten av Aktjubinsk fick Trotskij veta av en av de högre GPU-tjänstemän, som följde med dem, att han skulle utvisas till Turkiet – vilket han åter protesterade mot. I Rjajsk steg Serjosja¹³⁴ och Ljovas

¹³⁰ [RH] G V Butov, ingenjör, Trotskijs privatsekreterare under inbördeskriget. Arresterad 1928, dog till följd av en hungerstrejk.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Brev från Moskva, 22 mars 1929, *Biulleten Opossitsij*, no 1, s. 3.

¹³³ [Mitt liv – försök till en självbiografi](#)

¹³⁴ [RH] Sergej (Serjosja) Sedov (1908-1937), yngste son till Trotskij och Natalja Sedova, blev kvar i Sovjetunionen efter föräldrarnas deportation; vägrade ta avstånd från föräldrarna, deporterades och dödades i Vorkuta.

hustru Ana på tåget för sista biten av resan. Men den avbröts: Under elva dagar och elva nätter stod tåget stilla, sannolikt i Kurskregionen, i en fruktansvärd kyla. Troligtvis väntade man på nya instruktioner. Hade Trotskij läst Bucharins artikel i *Pravda* den 24 januari 1928 om Lenins ”politiska testamente”, ett politiskt testamente som Bucharin, utan att direkt säga det, inte ställde mot Trotskijs idéer? Han kommenterade det i varje fall inte. Däremot noterade han, att han under denna period fick vetskap om att en rad oppositionella som presenterades som ”centret” arresterats: georgierna Kavtaradze¹³⁵ och Budu Mdivani¹³⁶, litteraturkritikern A K Voronskij¹³⁷, den tidigare Kronstadtmatrosen V S Pankratov¹³⁸, militärerna Dreitser¹³⁹, Gajevskij¹⁴⁰ och Jenukidze, sammanlagt 350 arresteringar i Moskvaregionen och ytterligare 350 i andra stora städer som Leningrad, Charkov, Odessa och Dnjepropetrovsk och dessutom arresteringar av många deporterade.¹⁴¹ Nu fanns det största antalet ”bolsjevik-leninister” i fängelse och vi har hittat en beskrivning av de vidriga förhållanden under vilka ett hundratal av dem hölls under i Tobolsk, medan fängelserna i Verchneuralsk, Suzdal och Tjeljabinsk började fyllas.

Trotskij var sannolikt heller inte medveten om att bolsjevik-leninisterna i Moskva den 30 januari publicerat en redogörelse för samtalen i juli året innan mellan Bucharin och Kamenev, vilket gav Stalin tillfälle till en ny och rasande attack på Bucharin¹⁴². Kanske handlade publiceringen om en provokation.

Den 10 februari 1929 anlände tåget till Odessa. Trotskij kunde bara på avstånd betrakta den stad där han gått i realskola, och där han som tonåring tillbringat sin första tid som politiskt aktiv och åtskilliga månader i fängelse. Efter nya dröjsmål på grund av att hamnen blockades av is gick Trotskij, Natalja Ivanovna och Ljova den 12 februari till sist ombord på ångfartyget *Ilitj*, som skulle föra dem till Konstantinopel. Vid ankomsten överlämnade Trotskij en skriftlig deklARATION till de turkiska myndigheterna, där han förklarade att han förts till deras land mot sin vilja.

Trotskij skulle aldrig mer återvända till Sovjetunionen.

Översättning: *Björn Erik Rosin*. Redigering av denna version: Martin Fahlgren

¹³⁵ S I Kavtaradze (1885-1971), gammal bolsjevik, 1922-1923 regeringschef för Georgien; medlem av vänsteroppositionen, utesluten 1927, i fängelse 1929. Frigiven 1932 utan förklaring, rehabiliterad 1940, vice utrikes folkkommissarie, senare ambassadör i Rumänien.

¹³⁶ Poltcarp (”Budu”)Mdivani (1877-1937), partimedlem sedan 1903, medlem i georgiskapresidiet 1922, motsatte sig Stalin i frågan om ”federationen”. Utesluten 1928, men återupptagen 1930, dömd till döden och skjuten.

¹³⁷ [RH] A K Voronskij (1884-1943), partimedlem sedan 1904, litteraturkritiker, utgivare av *Krasnaja Nov* mellan 1921-1927, utesluten 1927, arresterad 1929, frigiven, 1939 på nytt gripen, dog i fängelse.

¹³⁸ [RH] V H Pankratov, Kronstadtmatros, därefter tjekist, deporterad 1928.

¹³⁹ [RH] J A Dreitser (1894-1936), ung officer i Röda armén, medlem av kommunistpartiet, anslöt sig till vänsteroppositionen, deporterades 1928, kapitulerade 1929; en av de anklagade vid första Moskvarättegången 1936, dömdes till döden och sköts

¹⁴⁰ [RH] P I Gajevskij, tidigare kämpe i Röda armén, mensjevik som gått över till bolsjevismen, utesluten 1926.

¹⁴¹ *Pravda*, 23 februari 1929.

¹⁴² Stalin, ”Bucharins grupp och högeravvikelsen i vårt parti”, 9/10 februari 1929, *Sotjinenija*, XI, s. 319 (på engelska i *Works* vol 11).